

HISTORIA

Max Hastings

Inga av andra världskrigets fasor besparas läsaren

Harper Press | 768s | Isbn 9780007450725

Alf W Johansson

All Hell Let Loose

The World at War 1939-1945

Att skriva böcker om andra världskriget har blivit en stor-industri, särskilt bland anglosaxiska författare. De följer väsentligen den berättelse som Winston Churchill lanserade i sina memoarer, men fyller ut detta kronologiska skelett med ett underifrånperspektiv för att visa hur kriget drabbade vanliga människor. Krigsskildringarna blir också allt brutalare, krigets fasor skildras med kväljande detaljer. Författarna är utan tvekan lysande berättare, men det saknas övergripande frågeställningar som strukturerar framställningen och källkritiken är ofta bristfällig.

Andra världskriget är vår civilisations stora minne, det som strukturerar vårt politiska och ideologiska tänkande. Antinazismen är efterkrigstidens starkaste ideologiska kraft, grundvalen för det sekulära samhällets uppfattning om gott och ont. Antikommunismen kunde periodvis konkurrera, men den fick aldrig samma konsensuella och tabuiserande kraft som antinazismen. Man kan kalla antinazismen och antikommunismen för dystopiska ideologier, det vill säga ideologier som inte handlar om det som positivt skall eftersträvas utan om det som måste undvikas och förhindras. Tillsammans skapade dessa dystopiska ideologier den liberala konsensus som dominerat efterkrigstiden.

Andra världskriget är publicistisk storindustri. De populärhistoriska tidskrifterna innehåller i nästan varje nummer en större artikel om världskriget. Det är med olika variationer samma historia som berättas om och om igen. Det gäller också de tre stora översiktsverk som här skall behandlas. De har inte tillkommit av vetenskapligt intresse utan för att fylla ett marknadsbehov. De är skrivna av ledande anglosaxiska historiker, alla storentreprenörer när det gäller andra världskrigets historia. Max Hastings är journalist, har bland annat varit redaktör för *Daily Telegraph* och tidigare producerat inte mindre än åtta böcker om andra världskriget. Hans bok *All Hell Let Loose - The World War 1939-1945* omfattar i pocketutgåvan (2012) över 700 sidor. Andrew Roberts bok *The Storm of War - A New History of the Second World War* i pocketutgåvan (2010 originalutgåva 2009) är ungefär lika lång. Roberts har akademisk bakgrund och säger att han skrev sin världskrigshistoria samtidigt med en annan bok om hur Churchill och Roosevelt vann kriget i väst. Antony Beevors *Andra världskriget* (2012) omfattar i svensk översättning inte mindre än 955 sidor. Beevor har varit officer och är för svenska läsare främst känd för en bok om Stalingrad, som blev en väldig förlagssuccé.

Författarna har det gemensamt att de är vita män med anglosaxisk bakgrund som skriver episkt berättande historia. Mycket i brittisk historieskrivning om andra världskriget kan beskrivas som variationer på Churchills memoarer. Det är 1940 som är nationens *finest hour* och USA:s krigs-inträde i december 1941 blir bekräftelsen på riktigheten i Churchills uthållighetsstrategi. Det saknas inte revisionistiska tendenser i de här böckerna, och den brittiska krigsledningen får sig sina sparkar, men den övergripande berättelsen får ändå betecknas som *churchillian*.

Den berömda engelske historikern A.J.P. Taylor karakteriserade i sin *English History 1914-1945* (1965) andra världskriget som "a good war". Det var givetvis en provokation, men omdömet har kommit att stå för ett moraliskt rättfärdigande av kriget. När Antony Beevor besökte Stockholm i samband med lanseringen av sin bok, ville han inte instämma i Taylors uttalande, men han karakteriserade andra världskriget som "a necessary war".

Var andra världskriget ett nödvändigt krig? Det är säkert den dominerande uppfattningen. Nazismen står för ondskan som måste utplånas. Men var den strategi som kom till användning den enda möjliga? Hos Carl von Clausewitz finns begreppet *tyngdpunkten*. Det betecknar "ett centrum av kraft och rörelse på vilket allt beror". Att identifiera fiendens tyngdpunkt var enligt Clausewitz fältherrens första uppgift. Tyngdpunkten låg vanligtvis i armén, men den kunde också ligga i huvudstaden, eller i en allians eller i den allmänna opinionen. Det är uppenbart att tyngdpunkten på den allierade sidan under kriget låg i alliansen mellan öst och väst. Så länge den alliansen höll kunde Tyskland inte segra.

Men tyngdpunkten på den andra sidan låg inte i axelmakternas allians. Den kunde brista utan att stridsviljan upplöstes. Tyngdpunkten på fiendesidan låg i stället i Adolf Hitlers gestalt, i hans karismatiska makt över det tyska folket och den tyska krigsmakten. Den största tragedin under andra världskriget var att attentaten mot Hitler misslyckades. Hade Hitler dött i attentatet i Bürgerbräukeller den 8 november 1939 skulle (svindlande tanke!) andra världskriget förmodligen aldrig blivit av. De tyska militärerna skulle befriats från sin ed till Hitler och tagit makten. De skulle knappast beordrat ett anfall mot västfronten utan sökt fred på grundval av ett upphävande av Versaillesfredens bestämmelser i öster. Med Hitler borta skulle Chamberlain förmodligen varit beredd att inleda förhandlingar på denna grundval. Hade 20 juli-attentatet 1944 lyckats skulle detta inte ha kunnat förhindra Tysklands totala nederlag, men det tyska folket (och de allierade och judarna) skulle ha besparats oerhörda lidanden.

Utifrån läran om tyngdpunkten framstår den allierade krigföringen som oerhört kostnadsineffektiv. Varför bomba tyska städer när tyngdpunkten fanns i Hitlers högkvarter? Den vid Stalingrad tillfångatagne tyske generalen Seydlitz-Kurzbach, som hatade Hitler, föreslog ryssarna att han skulle få ställa sig i spetsen för en trupp av tyska krigsfångar som skulle flygas in i Tyskland med uppgift att döda Hitler. Clausewitz skulle ha applåderat men ryssarna avvisade förslaget som ett maskerat rymningsförsök.

England har under 1900-talet två gånger förklarat Tyskland krig. Det har inte i första hand varit moraliska skäl som drivit fram dessa krigsförklaringar utan maktpolitiska överväganden. Den dominerande föreställningen hos den engelska makt-eliten var att maktbalans på kontinenten var en förutsättning för imperiets överlevnad. Andra världskriget inleddes som ett stormaktskrig mellan imperialistiska stormakter, men omvandlades snabbt till ett ideologiskt krig mellan gott och ont. Antony Beevor erkänner också detta i sin bok: "Storbritannien var inte ute efter att göra motstånd mot fascism eller antisemitism, även om den moraliska aspekten senare skulle komma att bli användbar i den nationella propagandan. Motiven låg i en traditionell strategi."

”Traditionell strategi” syftar på maktbalanspolitiken. Har denna varit en lycka eller olycka för Europa? Skulle det varit en europeisk olycka om Frankrike blivit Europas dominerande makt genom Napoleon-krigen? Kanske skulle detta lett till att Tysklands enande, 1800-talets stora maktpolitiska olycka, hade kunnat undvikas. Hade Tyskland segrat 1914 skulle förvisso Tyskland blivit kontinentens dominerande makt. Men om man får tro Peter Watsons bok *The German Genius* (2010) skulle detta ha inneburit ett kulturellt lyft för hela Europa. Dessutom skulle ryska revolutionen aldrig ha inträffat och nazismen aldrig kommit till makten. De här behandlade författarna undviker dock en diskussion om Englands roll som europeisk ordningsmakt, kriget förklaras genom Hitlers aggressivitet.

Roberts menar att Tyskland förlorade kriget för att Hitler var nazist. Det låter sig sägas, men precis som Japan, för att inte tala om Italien, gick Tyskland in i kriget med otillräckliga resurser. Axelmakterna var för geografiskt sårbara, hade för liten befolkning och för begränsade ekonomiska resurser för att kunna besegra de makter de utmanade. Det hjälpte inte att man utvecklat patologiska krigskulturer präglade av fanatisk stridsvilja. Vad kan kollektiv heroism åstadkomma mot atombomber? Tyskland hade kapacitet att föra ett antal kortare blixtkrig. När blixtkriget i Ryssland körde fast i december 1941 var kriget i realiteten förlorat. En konferens i Berlin ledd av rustningsministern Fritz Todt hade redan i november kommit till detta resultat: kriget stod inte längre att vinna. När Hitler frågade hur han skulle kunna avsluta kriget, svarade Todt att endast en politisk lösning var möjlig. Det var ett alternativ som Hitler avvisade. Han kunde som nazist inte nå en fredsöverenskommelse. Kriget hade blivit ett krig mot nazismen.

Dessa böcker är inte synteser i den mening som exempelvis Adam Toozes nydanande arbete *The Wages of Destruction - The Making and Breaking of the Nazi Economy* (2006) är det, det vill säga en analys som hålls samman av ett antal övergripande frågeställningar som strukturerar framställningen. Det främsta strukturerande elementet i dessa böcker är kronologin. Hastings berättar öppenlydligt i inledningen hur han gått till väga. Han började med att ”komponera” ett historiskt skelett på grundval av två tidigare utgivna välkända översiktsverk. Detta skelett ”klädde” han sedan på med episoder och egna reflexioner. Man kommer att tänka på de målarböcker man fick som barn där grundmönstret redan var inritat och uppgiften bestod i att klatschigt färglägga rutorna.

Alla tre böckerna har fått utomordentliga recensioner, alla har förklarats vara ”the best there is”. Författarna är utan tvekan lysande berättare i besittning av betydande gestaltningskraft och kunskaper. Men deras böcker belyser samtidigt den narrativa historiens begränsade förklaringskraft. Beevor har i *Dagens Nyheter* beskrivits som en samtida Tolstoj, en något bisarr jämförelse. Tolstojs *Krig och fred* är ett panorama över en epok som hålls samman av huvudpersonernas känslomässiga relationer till varandra. Beevor har klätt sitt kronologiska ”skelett” med alltför många detaljer som får läsaren att tappa överblicken. Det hade blivit en bättre bok om den varit femhundra sidor kortare.

Krigsöversikter har vanligtvis skrivits utifrån krigsledningarnas planer och deras förverkligande på slagfältet. Krigsskildringarna intar en dominerande plats även i dessa böcker men kompletteras med ett underifrånperspektiv: det finns en genomförd ambition att visa hur kriget drabbade ”vanliga” människor. Det har under senare årtionden kommit en mängd böcker och antologier som innehåller brev, dagböcker och ögonvittneskildringar från krigsåren. Särskilt Hastings har fullkomligt ströslat sin bok med denna typ av material för att fånga bredare stämningar och dramatiska episoder.

Böckerna har noter och källförteckningar (Hastings har dock inga noter i texten utan använder hänvisningar till meningar, en otymplig metod) men av ganska godtycklig

karaktär. Ofta letar man förgäves efter ett belägg. Hastings säger på ett ställe att "a total of 300 000 Russian soldiers are believed to have been killed by their own commanders". Detta är en uppseendeväckande uppgift, men någon nothänvisning finns inte. Idéhistorikern Martin Kylhammar har myntat begreppet faktoid, som vunnit en allt vidare spridning. Med detta menas felaktiga eller osäkra fakta som "förekommer i kunskapsauktoritativa sammanhang" och därigenom fått ett slags halvvetenskaplig sanktion. I Frankrike spreds efter kriget uppgifter att över 100 000 Vichyanhängare skulle ha dödats i uppgörelserna efter befrielsen, vilket också vann insteg i litteraturen. I själva verket torde det ha rört sig om ett par tusen (vilket också Hastings uppger). Källkritik har varit något av en svensk historiemetodologisk specialitet. Att kunna avgöra en källas tillförlitlighet är ett centralt element i akademisk historieundervisning. Men kan källkritik utövas när det gäller översikter som i huvudsak bygger på annan litteratur? Ja, självklart, men källkritiken måste riktas mot litteraturen. Detta är särskilt viktigt när det gäller andra världskriget, där det finns en enorm sublitteratur av populärvetenskapliga, ideologiska och närmast skönlitterära arbeten som ofta innehåller spektakulära uppgifter.

Det finns ett inslag av nybrutalism i dessa böcker som också finns i nyare filmer och tv-serier om kriget. Läsarna besparas inte några *gruesome details*. Det gäller givetvis främst tyskarnas framfart i öster, men också japanernas övergrepp mot krigsfångar och kvinnor skildras med kväljande detaljer. Även övergrepp från den allierade sidan lyfts fram. Roberts påstår exempelvis att den amerikanska armén i Nordafrika gjorde sig skyldig till 14 000 våldtäkter. Enligt Beevor skall ryssarna ha begått 2 miljoner våldtäkter på tyska kvinnor i krigets slutskede. Böckerna efterlämnar en djup känsla av beklämning över vad människan kan tillfoga människan, men också - och detta är oroande - ett slags avtrubning inför den oerhörda våldsvåg som sveper över dessa sidor. Kanske har detta inte kunnat undgå att påverka författarna själva. Roberts menar att tyskarna visserligen drabbades enormt hårt i krigets slutskede men att detta var nödvändigt eftersom "Germany (?) needed to have the warlike instinct burnt out of her soul". Burr... Man tror sig tillbaka till 1945.

Alf W. Johansson är senior editor på Respons, professor emeritus i historia och författare bland annat till Europas krig.

- PUBL. I RESPONS 4/2012